

Uluslararası

Olaylar ve Sorunlar

Yugoslavya: Yapay Bir Bunalım Odağı

1980 yılı, dünya politikasının yoğun ilgi gördüğü, bu alandaki gelişmelerin merak ve biraz da telaşla izlendiği günleri de beraberinde getirdi. Sadece Türkiye'de değil, hemen tüm dünyada, basın-yayın organlarının haberlerinde dünya politikalarına ilişkin konuların ağırlık kazandığı görüldü. Belki bu tür konulara ait haberler, örneğin İran ya da Nikaragua'daki devrim hareketlerinin gelişmesi sırasında, bu olaylara ait haberlerden çok daha fazla bir yer işgal etmedi. Ama dünyadaki politik gelişmeler üzerinde şu son birkaç ayda olduğu kadar ısrarlı, sürekli yorumlar, tahminler yapılarak durulduğu, pek görülmemişti. Bu dönemde ise olayların ele alınışı ve işlenişi, kamuoyunu yönlendirmeyi, onun konu edilen olayları dünyanın belli bir bölgesinde yaşanan çok önemli olaylar olarak değil de kendisini yakından, hatta doğrudan ilgilendiren gelişmeler olarak kavramasını sağlamayı amaçlayan kampanyalar halini aldı. Böyle bir gelişim için olağan sayılması gereken abartmalar, bire bin katan yorumlar ve heyecanlandırıcı, ürkütücü olmasına özen gösterilmiş kehanetlerle, iş, yer yer ifrada vardi. Dış politikadaki gelişmelerin dikkatleri çekmesine yol açan en önemli olay şüphesiz Afganistan'ın işgaliydi. Aslında Afganistan, öneminin abartılması pek de mümkün olmayan bir olaydı. Ancak, emperyalist blok tarafından, yukarıda sözünü ettiğimiz türden kampanyaların tam anlamıyla başlatılması ve en üst noktaya vardırılması için vesile edilmesi, olayın kendi anlamının ve öneminin dışındadır. Afganistan'ın SSCB Ordusu'nca işgal edilmesi ile emperyalistlerin bunu bir anti-komünist fırsat olarak değerlendirmesi ayırde-dilerek ele alınmalıdır. Dünya güçler dengesindeki gelişmeler ve mücadeleler bakımından ABD'nin olayı SSCB'ye karşı kullanması ise biraz daha farklıdır ve dış politikanın olağanüstü yoğun ve gürültülü bir tarzda konu edilmesinin hikmetini asıl bu düzeyde ara-mak gerekmektedir.

Afganistan'dan sonra, dünya olayları üzerine heyecanlandırıcı basın-yayın kampanyaları için ikinci önemli vesile de Tito'nun hastalığı oldu. Ancak bir politikacının ölümü —bu kişi Tito bile olsa— Afganistan'ın işgalı çapında bir olay olmadığından, aşırı bir abartmanın sözkonusu olduğu daha belirgindi. Gerçekten de, Tito'nun sağlık durumu raporlarının ve onun ölümü halinde ortaya çıkabilecek türlü-çeşitli tehlikelerin hergün büyük bir önemle sözkonusu edilmesinin nedenini sormak gerekiyor.

Tito'nun ölümünün yol açacağı muhtemel olumsuz gelişmelerden, önce, onun kişiliğinde sağlanan Yugos-

lavya birliğinin dağılması ihtimali üzerinde duruldu. Daha da önemlisi, ölümden sonra SSCB'nin Yugoslavya'ya —filili— müdahalede bulunacağı söylentileri duyulmaya başladı. Yugoslav yetkilileri her iki iddianın da saçma olduğunu açıkça belirttiler. Gerçekten de, Tito'nun ölümünün Yugoslav birliğinin dağılmasına ya da SSCB müdahalesine yetebileceği görüşü tartışılmayacak kadar saçmadır. Müdahaleye niyetli olduğu iddiasını SSCB de yalandı. Her iki açıklamaya da kim-seden ciddi bir itiraz gelmedi. Bunun yerine, müdahalenin Bulgaristan aracılığıyla yapılacağı yolunda bir başka «görüş» ortaya atıldı ki, bu atış da en az diğerleri kadar desteksizdir. Ama bütün bu sözün edilen «ihtimal»lerin en zayıfı, herhalde, Yugoslavya'da Sovyet yanlısı bir darbenin olacağıydı. SSCB'ye tabi olmama endişesinin her şeyden önde geldiği bir dönemin gereklerine göre biçimlenen Yugoslav ordusunda böyle bir darbe eğiliminin yeşermesini, SSCB bile pek hayâl etmemektedir. Bütün bunlara rağmen ABD propagandası, sağlık raporlarıyla, Tito ölürse neler olacağını anlatan yorumlarıyla, hızı kesilmeksizin sürdü.

Aslında Tito, gerçekten de önemli bir kişidir. Türkiye'de sosyalistlerce revizyonist diye geçilir, üzerinde pek durulmaz. Oysa dikkatli bir incelemeyi gerektiren özgül bir olaydır Tito — gerek kişiliğiyle, gerek başarılarıyla. Aralarında mezhep ayrılıkları da bulunan, ekonomik bakımdan eşitsiz gelişmiş çeşitli milliyetleri toparlayabilmiş bir hareketin lideridir. Milliyetçi direniş hareketlerine bile üstünlük sağlayabilmiştir. Yugoslavya deneyi, federatif yapının dayanıp dayanamayacağı, her zaman ilgi çekmiştir. Tito'nun uluslararası siyasi planda önemi —Nehru'yla birlikte bağlantısızlık hareketinin oluşmasında başrolü oynadığı ve her zaman bu hareketin en önde gelen kişilerinden olduğu— bilinir. Kısacası, ilgiye değer biridir Tito. Ama ölüme yaklaşmış olmasının bu ölçüde bir velveleye konu edilmesi ayrı bir şeydir ve nedeni ABD'nin SSCB'ye karşı giriştiği atakta aranmalıdır.

ABD'nin bu atağı hem ekonomik hem de politik alanlarda yeni bir düzenlemeyi amaçlamaktadır. «Sosyalist sistem»in, yani SSCB merkezli bloğun savunmaya itilmesi, etkisinin azaltılması hedeflenmektedir. Kuzey Amerika ile Batı Avrupa ve Japonya'nın işbirliğinden oluşan trilateralizme Çin'in de gönüllü olarak katılmasıyla, dünyadaki büyük güçler arası saflaşmada SSCB'nin yalnız bırakılması tamamlanma yoluna girmiştir. Aynı tavır ve saldırı ideolojik planda da yürütülmektedir: Diktatörlüklere ve ırkçılığa karşı gözük-meye özen gösterilmekte, her fırsatta insan hakları

savunuculuğu yapılmaktadır. ABD'nin bu atağının niteliği ve stratejisinin ana hatları evvelce **Birikim**'de geniş biçimde anlatılmış olduğundan,* burada daha fazla üzerinde durmayacağız.

ABD'nin, yeni bir denge oluşturma girişiminde Afganistan olayından nasıl yararlandığı oldukça açık. Pakistan ve Çin ile ilişkilerini geliştirebilmek için Afganistan motifini hâlâ kullanma çabası içinde. ABD propagandası Türkiye dahil bir çok ülkede bir SSCB tehdidi havası yaratabildi. Bu, İran ve diğer Orta Doğu ülkeleri üzerinde ABD nüfuzunun, gereğinde doğrudan müdahale yapma yetkisini de içerecek biçimde sağlamlaştırılmasını bir gereklilik olarak gösteren, böylece meşrulaştıran bir ortam, bir yönelim yaratma hesabı açısından oldukça önemliydi.

Ancak ABD için en önemli bölge Batı Avrupa'dır ve en önemli sorun da burada karşılaşmaktadır. Batı Avrupa'da —ABD'den— özerkleşme eğiliminin hayli güçlü olduğu bilinmektedir. Bu durum ABD'nin kapitalist sistem içinde yapmaya yöneldiği yeni hiyerarşik düzenlemeleri güçleştiren bir etmen. Diğer yandan Batı Avrupa'nın bu tutumu, SSCB'yle kutuplaşma ve gerilimin artırılmasını da engelliyor. Nitekim Afganistan olayı yeni tür bir soğuk savaş stratejisine geçişi yetmedi. Bunun en önemli göstergesi Batı Avrupa ülkelerinde, ne hükümetlerde ne de kamuoyunda diğer yerlerde görülen bir telaş havasının yaratılmamasıydı.

Tito olayı bu aşamada ortaya çıktı. Afganistan olayı ile Asya ülkelerinde sağlanan etki, Yugoslavya ile Avrupa'da da yaratılmak istendi. Daha iyisi bulunabilir miydi bilmiyoruz ama Yugoslavya böyle bir etkiyi oluşturmak için bazı bakımlardan elverişlidir. Bir kere Yugoslavya, SSCB ile gerilimli ilişkilerden sonra bağılantısızlık hareketinin başını çekmiş ve bu nedenle SSCB ve «sosyalist blok» devletlerince uzun yıllar düşman muamelesi görmüş bir ülkedir. Öte yandan çeşitli milliyetleri barındırıyor oluşundan dolayı kolayca dağılması ihtimali olduğu düşünülen bir ülkedir. İkincisi bir Balkan ülkesidir. Balkanlar, Avrupalıların gözünde her zaman doğuyla bir birleşme, bir geçiş yeri olmuştur; farklı özellikler taşıyan ülkelerden, farklı milliyetlerden oluşan, karmaşık, oturmamış, yarı-Avrupalı —ve bir de I. Dünya Savaşı'nın başlamasına sahne olmuş— bir bölgedir.

Ne var ki, bütün bunlar da Tito'nun hastalığı olayının abartılmasının ABD'nin umduğu sonuçları vermesine yetmemiştir. Yugoslav kamuoyu kendisi etrafında odaklandığı ileri sürülen tehlikeleri pek ciddiye almamış, Avrupa'da da, Tito'nun ölümünden sonra III. Dünya Savaşı'nın çıkacağına kadar varan «tahliller» fazla inandırıcı olamamıştır. Batı Avrupa hükümetleri de çoğunlukla SSCB'yle gerilimi ABD'nin istediği düzeye varırmak yanlısı değiller. Avrupa şimdilik SSCB ile iyi ilişki politikasını sürdürmek istiyor.

Ancak ABD'nin çabasından artık vazgeçeceği de söylenemez. Tito olayı etkili olmamışsa da, bir iz bırakmıştır. ABD SSCB'ye karşı atak için çok elverişli koşullara sahip olduğunun bilincindedir ve atağı şiddetlendirmek, sonuçlandırmak için elinden geleni yapacaktır. Askerî alanda olmasa da, atağın asıl sürdüğü politik ve ideolojik alanlarda ABD artık çok üstün durumdadır. Uluslararası düzeyde SSCB'ye oranla köklü bir sistem oluşturabilmiştir. Uluslararası şirketler ve basın, mali kurumlar, «hür» işçi sendikaları vb. kuruluşlarla etkili olduğu ülkelerde sadece askerî planda ve devlet düzeyinde değil, doğrudan —sivil— toplumun içinde varolan ve işleyen, oturmuş bir sistemdir bu.

Oysa SSCB'nin, bu yapı karşısına koyabileceği fazla bir şey yoktur. Enternasyonalizmi dilinden düşürmeyen sosyalist hareketin dünya çapında bu kavramın içeriğine uygun ilişkiler ağı oluşturamamış olması bu kıyaslamada çarpıcı biçimde görülüyor. Gerçi «SSCB'nin yüce çıkarları»nı her şeyin merkezine koyan ve SBKP'nin emirlerine itaat etme ilkesini temel alan «enternasyonalizm» anlayışı sayesinde SSCB epeyce şeyler elde etmiştir, ama gerçek bir sosyalist ilişkiler sistemi oluşturma imkânını da kelimenin bütün anlamlarıyla harcamıştır. Böylece en önemli ve etkili olabilecek desteğini de (Uluslararası Sosyalist Hareket) yitirmiştir. 1920'lerin sonlarında başlayan bu süreç 1950'lerde tamamlanmıştır. 1950'lerden sonra da bu politikanın mümkün ve kendince makul bir devamı izlenmiştir — devletlerle çıkar ilişkileri geliştirmeye, bunun mümkün olmadığı hallerde «millî burjuvazi»leri ya da askerî zümreler de dahil çeşitli etki gruplarını destekleyerek ilişkilerini güçlendirmeye girişti; ancak, geçici, oynak çıkar bağları dışında, kalıcı, sistematik bağlar oluşturmaları hiçbir zaman mümkün olmadı.

Buna karşılık ABD'nin müttefikleriyle ilişkileri çok daha sağlam ve kalıcı olmuştur. Sınıflı toplumun çeşitli biçimlerini, farklı gelişme düzeylerini temsil eden «sosyalist blok» dışı ülkeler arasında, yapıların bu temelden rezonansı nedeniyle doğal olarak güçlü bir bağıntı her zaman vardır. Bu bağıntı elbette devletlerin her zaman fikir ve tavır birliği içinde olmalarına yetmez ve zaten bağıntının kendi mantığı, birliğin karşılıklı çıkarlar zemininde oluşturulmasına değer verir. Bu bakımdan çıkar uyumsuzluğu burada doğaldır ve kesin nedeni olmaz. Kapitalizmin ekonomik, toplumsal, kültürel ilişki biçimlerini «üreten» yapıların varlığı, savaşların yol açtığı sorunları bile kolayca masseder. Kendi içinde nitelikçe üstün, farklı bir ekonomik, toplumsal, kültürel ilişki biçimleri, değer yargıları oluşturamamış olan «sosyalist blok» ülkelerini yöneten devletler arasında, çıkar çatışmalarına yer vermeyen bir ilişki sistemi kurulmuş gibi gözükmektedir. SSCB'nin büyük gücü ve otokratizmi ile bu devletler arasında kurduğu düzen, «sosyalist blok» a yekpare bir sistem görünümü veriyor ise de, bu hiç de «sosyalist» bir ülkenin ancak sosyalist sistem içinde kalarak mevcut yapısını koruyacağı anlamına gelmiyor. Nitekim Yugoslavya, Çin ve Arnavutluk kendi «sosyalist» yapılarını sürdürerek «sistem-dışı»na çıkmışlar ve kapitalist ülkelerle karşılıklı çıkarlar temelinde yoğun ilişkiler kurabilmişlerdir. Şu anda Romanya da aynı yola girmiş durumdadır.

«Sosyalist sistem»in kendi içinde devlet birimlerinin karşılıklı çıkarlarına dayalı geleneksel ilişki zemininin

aşılammış ve aynen benimsenmiş olduğu ortadayken «sistem»e dahil devletlerin, onlar adına SSCB'nin öteki devletler ile kurmaya çalıştığı ittifaklarda bu bütün ve tüm çıplaklığı ile geçerlidir. ABD, karşılıklı çıkarlar nedeniyle ittifak kurduğu devletlerde güçlü sınıfsal destekler, ideolojik-kültürel etkileşimler bulabilir. Oysa SSCB'nin bulabildiği, kendisiyle ittifakın ABD'yle ittifaktan daha fazla maddi kazanç getireceğine ilişkin hesaplar nedeniyle «SSCB yanlısı» sayılan belli bir yönetici kadronun desteğidir. Dolayısıyla bu hesabın geçerliliğini yitirmesi halinde «ittifak»ın bitmesi anlık bir sorundur.

1980'lere gelinceye kadar yaşanmış bir dizi örnek olaydan sonra bugün, ABD ve öteki metropol devletler, SSCB'nin müttefiki durumundaki ülkeleri «kaybedilmiş» sayan 1950'lerdeki önyargıdan tamamen uzak ve rahat oldukları gibi, bizzat «sosyalist sistem» içindeki bazı devletlerin bile SSCB nüfuzundan çekilip çıkarılabileceğini, bu devletle tipki ÇHC ile olduğu gibi bir ilişki düzeni kurulabileceğini güvenle hesaplayabilecek durumda hissediyorlar kendilerini.

Buna göre, SSCB'nin —hele bir savaş durumu ya da ciddi bir savaş tehlikesi olursa— yalnız kalmak-

tan kurtulması hayli zordur. ABD'nin yeni türden bir soğuk savaş yönünde gerilimi artırarak ekonomik ve politik dengeyi SSCB aleyhine değiştirmeyi hesaplayabilmesi ve sözünü ettiğimiz atağa girişebilmesi bundandır.

Bu gelişmenin geleceğini belirleyecek olan bölge ise Avrupa'dır — hem Doğu, hem de Batı Avrupa. Batı Avrupa, yukarıda da belirtildiği gibi ABD'nin atağı için —kendisinden sonra— en önemli bölgedir. Ama aynı zamanda SSCB'nin kendi durumunu savunabilmesi için başlıca kozu oluşturmaktadır. Olimpiyatların Moskova'da yapılacak olması bile bir fırsat olarak değerlendirilmiştir. İngiltere'de Başbakan Theatcher, Almanya'da ise Hristiyan Demokrat Parti ve muhalefet lideri Strauss SSCB'ye karşı atağında ABD'yi destekleme eğilimindedir.

Batı'da çok büyük bir sertleşme olmasa da, Doğu Avrupa SSCB'yi zorlayacak gelişmelere sahne olabilir. 80'li yıllar yeni bir Çekoslovakya'nın ortaya çıkması ihtimali bakımından oldukça kritiktir.

1980'lerin belirleyici olaylarının Avrupa üstünde meydana geleceğini şimdiden söyleyebiliriz. Yugoslavya olayı, Avrupa üstüne bu tarihsel oyunun prelüdüdür.

Tito Kendi Geçmişi ve Geleceği ile Dünyanın Gerilimli Bölgelerini Değerlendiriyor

Ceviren: JÜLİDE ERGÜDER

Aşağıda, The New York Times muhabiri James Reston'un 1978 yılında ABD'ye yaptığı ziyaret öncesinde, Tito ile yaptığı röportaj yer alıyor. Bu röportajı, ele alınan pek çok konu henüz aktüallitesini yitirmediği ve Başkan'ın bazı ilginç başlıklardaki görüşlerini dile getirdiği için, yararlı olabileceği düşüncesiyle, yayınlıyoruz.

Metnin üzerindeki tanıtma yazısında James Reston, o sırada 85 yaşında olan Mareşal Tito'nun, çeşitli meselelere ilişkin derin kavrayışına ve bir başlıktan bir başkasına atarken dikkatini her bir sorun üzerinde yoğunlaştırabilmesine hayran kaldığını ifade ediyor. Reston'un belirttiğine göre, Tito kendisini, Dalmasya kıyısında, Igalo'da ufak bir kaya bakan modern evinin oturma odasında kabul etmiş. Görüşmede, Tito'nun basın danışmanı Blazo Mandić ile resmi çevirmeni Ocokoljić de hazır bulunmuş.

International Herald Tribune, Paris, 6 Mart 1978, s. 8
James Reston
IGALO (YUGOSLAVYA)

Reston — Sayın Başkan, uzun yıllardır buraya gelmek ve sizinle görüşmek istiyordum. Siz, dünyada büyük mücadelelerin patlak verdiği bir dönemi yaşadınız; bu geçen 50 yıl hakkında neler düşündüğünüzü, özellikle bu dönemin şimdi ölmüş bulunan Churchill,

Roosevelt gibi çağdaşlarınızı nasıl değerlendirdiğinizi merak ediyorum.

Tito — Halk Kurtuluş Ordusu'nun başkomutanı olarak, daha savaş sırasında Churchill, Stalin ve öteki liderlerle tanışmıştım. Roosevelt ile ise hiç görüşmemiştim. Kendi açımdan Churchill'in İngiltere'nin yetiştirdiği en büyük adamlardan biri olduğunu görmek fırsatını elde ettim. Savaş başlamadan önce, Churchill'in dünyadaki komünist hareketlere karşı olumsuz bir tavır benimsediğini biliyordum. Böyle olmakla birlikte, yalnızca İngiltere değil bütün dünya daha büyük bir tehlike, faşizm tehlikesi, ile karşılaştığında Churchill'in savaşta nasıl davrandığını gördüm. O sırada benim için önemli olan nokta, onun faşizme karşı mücadeleyi nasıl maharetle ve yorulmak bilmez bir biçimde sürdürdüğü idi. Bu ana ilkeden kalkarak, onun gerçekten olağanüstü bir insan olduğuna kanaat getirdim.

Başlangıçta, İngiltere Alman Hava Kuvvetleri'nin sürekli hava hücumlarına maruz kaldı. Bununla birlikte, Churchill halka büyük ölçüde güvendiğini ortaya koyarak, işin başından itibaren çok kararlı hareket etti. Bu beni çok etkilemişti. Ayrıca, kendisi komünizme karşı mücadeleyi sürdüren belli başlı kişilerden biri olduğu halde, ülkelerindeki insanları, egemenliklerini ve bağımsızlıklarını asıl savunmaların komünistler ol-

* **Birikim** sayı 49, s. 5 «Sadece Çin-Vietnam Savaşı mı?»

duğunu anlar-anlamaz önceliği komünistlere verecek ölçüde güçlü oluşunu çok takdir ettim.

İşin gerçeği anlaşıncı Nazilere karşı savaşanların Çetnikler¹ değil de bizler olduğunu kendisi de görür görmez, Churchill Çetnikler'den desteğini çekti ve bize yardım etti.

Reston — Ya Stalin, onun nitelikleri nelerdi?

Tito — Bu konuda objektif olmak istiyorum. Stalin'in hayli yetenekli bir devlet adamı olduğunu düşünüyorum. Hayli haşın olduğu doğrudur. Onunla pek çok kez karşılaştım: arada sırada şakalaşırdık bile. Kimi zaman yumuşak kalpli, insanları seven bir kişi olarak görünürdü. Ancak, daha ben Komintern bürosunda iken, Stalin'in neler yaptığını ve nasıl davrandığını, kaç kişinin nelere maruz kaldığını gördüğüm zaman, insanların onun için pek bir anlamı olmadığını, herkesi kendi tutkuları için kullandığını anladım.

İnsanlara güvenmek anlamında hiç de cesaret sahibi değildi. O yalnızca emirlerini yerine getirenlere güvenirdi: daha sonra kendisi de Stalin'in kurbanlarından biri olan Yagoda, ya da gerçekten kötü bir insan olan Beria gibilerine. Bunlar karanlık, yoz, Stalin için türlü şeylere boyun eğen kişilerdi. Bu tutum öylesine aşırı bir hale geldi ki, en sonunda Stalin artık hiç kimseye güvenemeyeceğini düşünmeye başladı.

Reston — Bu çok ilginç. Biliyorsunuz Bay Başkan, Woodrow Wilson, Stalin gibilerine hiç kimse güvenmez, çünkü onlar kimseye güvenmezler demişti. Buradan kalkarak Bay Başkan, size, böylesine fırtınalı bir dünyada, bir devlet adamının önemli niteliklerinin neler olması gerektiğini sormak istiyorum.

Tito — Bu soruya cevap vermek güç. Bir devlet adamı her şeyden önce, akıllı hareket etmeli, çeşitli konularda geniş bilgi sahibi olmalı ve esnek davranabilmelidir. Devlet adamı birlikte çalıştığı insanlara güvenmelidir. Kuşkusuz, ara sıra bazılarını denetlemek gerekebilir.

Bir devlet adamı, aynı zamanda en son gelişmeleri yakından izlemeli, özellikle bunları günümüzün teknolojik ilerlemesi açısından değerlendirmeli, daha hızlı bir kalkınmanın olanaklarını araştırmalıdır. Bir devlet adamı için, geriye değil de ileriye bakmak özellikle önemlidir. Ve son olarak, atasözünün dediğini hatırlamak gerekir: başkaları size ne yapsın isterseniz, siz de onlara öyle davranın.

Savaş sırasında, işte bu nedenlerle, işler hiç kolay değildi. En zoru, savaş sırasında bizim Yugoslavya'da tam 2.5 yıl düşmana karşı tek başımıza savaşmamız, müttefiklerin bizi tanımaması, Almanların safinda fillen bize karşı savaşan Çetnikler'in desteklenmesiydi. Çetnikler kendi kuvvetlerini muhafaza etmek, herşey sona erdiğinde savaşa sahip çıkmak istediler. Bereket versin, işin gerçeğini dünyaya duyurmayı başardık. Tek kelimeyle, bu koşullar altında savaş kazanmak en zor şeydi. Büyük ölçüde bilgi, cesaret ve fedakarlık gerekliydi. Ve, bu, bir tek kişinin davası değildi. Bütün halk savaştı.

Reston — Rusya'daki yıllarınız yaşamınıza biçim veren bir dönem miydi? Sizin maddi ve manevi yaşamınızı değiştirdi mi?

Tito — Kuşkusuz değiştirdi. Rusya'da² en çok savaş esiri iken, büyük ölçüde ideolojik ve öteki konularda bilgi edindim. Ben emekçiym, zamanla bende kendimi emekçi sınıfının daha iyi bir geleceğe ulaşması yolundaki mücadeleye adanmam gerektiği fikri güç kazandı. Ben Rusya'da iken tüm düşüncelerim ülkemle ilgiliydi.

O altı yılda askerlik bilimi, genel kültüre ilişkin konularla edebiyat yapıtları bile okudum. Bütün bu çalışmalarım, siyasetle uğraşan bir kişi olarak, benim zihinsel yapımın biçimlenmesine katkıda bulunmuştur.

Reston — Bütün bunları yaptığınıza göre, gelecek için bir sorumluluk duymuş olmalısınız... Sayın Başkan, bu sözleri, düzgün biyografilerin yazılması, bu dönemlere ilişkin kayıtların muhafaza edilmesi ve bu konuların sanatta olabildiğince çok işlenebilmesi için neler yaptığınızı sormak için söylüyorum.

Tito — Bu malzeme şu günlerde derleniyor. Geçen yıl, savaş öncesi dönemi kapsayan çalışmalarımın beş cildi yayımlandı. Bu çalışma devam ediyor ve seçme yapıtların yaklaşık 60 cildi bulacağı tahmin ediliyor. Ayrıca, askerî konularla ilgili çalışmalarımın beş cildi de basılmıştır. Bütün bu yapıtlar ülkemizde olup bitenlerin bir dökümüdür.

Reston — Öbür devlet başkanları ile mektuplaşmalarınız ve benzeri yazışmalarınız ne olacak?

Tito — Böyle bir çalışma yapılmadı, henüz askıda duruyor. Bu konuları geniş bir biçimde işleyen anılarımı yazmak için çalışmalarımı sürdürüyorum.

Reston — Biraz hassas sayılacak iki soru sormak istiyorum. Bir insan ömrü içinde tamamlanamayacak pek çok işler başlattınız. Bu nedenle, en başta, yerinize kimin geçeceği konusunda devlete karşı ne gibi bir sorumluluk duyuyorsunuz? İkinci olarak, geçen aralık ayında verdiğiniz demeçte yer alan, ordunun Yugoslavya'nın birlik ve sürekliliğinin temel gücü olduğu yolundaki sözlerinizin anlamı neydi?

Tito — Biz her zaman, ideolojik ve siyasal alanda Komünist Partisi'nin rehber olduğunu vurguladık. Aynı zamanda, komünistler büyük oranda ordunun da içindedirler. Ordunun hemen hemen bütün komutanları komünisttir. Biz ordudan söz ettiğimizde, yalnızca sıradan düzenli orduları değil, tüm halkı kastediyoruz. Tüm-halkın savunması, dediğimiz şey,³ milyonlarca insanı kapsayan bir sistemdir ve giderek ülkemizde bir yasa ağırlığı kazanmıştır. Bugün ülkemizde, bu sistemin içinde yer alan ve düzenli ordu birlikleri ile birlikte askerî talim yapan, 1 milyona yaklaşan silahlı erkek ve kadınıımız var. Tek bir sözcükle, eli silâh tutan halkın tümü, gerektiğinde savaş alanında hazır olacaktır diyebiliriz.

Ordunun gücü üstüne söylediklerimi yanlış yorumlamamanızı istemiyorum. Ordunun günün birinde devlet yönetimini eline alacağını düşünmüyoruz. Söylediklerimin böyle bir şeyle hiç bir âlâkası yok. Ordu, ülkeyi savunması istenen güçtür ve ancak bu anlamda ülkenin en önemli unsurudur.

Devlet başkanı olarak izlediğim politikanın devamlı olması için neler yaptığımı da sordunuz. Bu durumun hiçbir değişikliğe uğramaması için, hepimiz, ne mümkünse yapıyoruz. Bildiğiniz gibi, bugün, baştan ayağa

dek, yepyeni bir yönetim örgütümüz var: Devlet başkanlığı benim yönettiğim kolektif bir makam haline getirilmiştir. Başkanlık Konseyi benim görevlerimin çoğunu yükledi bile. Çünkü, yapılması gereken çok iş var. Aynı zamanda, ben Komünistler Ligi'nin başkanım ve başkomutanım. Ayrıca, dış politika konuları ile ülke içindeki gelişmelerle de uğraşmak zorundayım. İşte, başkanlık makamını biz, bu nedenlerle, yani ben artık bu makamı işgal etmediğim zaman dahi, sorunlara karşı kendimizi güvenceye alabilmek için kurduk.

Aynı şeyler, daha önce de belirttiğim gibi, tüm halkın savunması üstüne söylediklerim için de geçerlidir.

Tüm halkın savunması ve elimizdeki olanaklar çerçevesinde, halk, durmadan silâhlanıyor. Bu yalnızca kâğıt üzerinde kalmıyor, gerçekten böyle. Ülkemizde, örneğin, fabrikalar bile muhtemel bir savunma durumu için uçak-savarlar ve öteki silâhlarla donatılıyor. Tüm halkın savunması, kuşkusuz, düzenli ordunun komutası altında, her türden silâhlarla sağlanacaktır.

Geliştirdiğimiz bu ayrıntılı sistem, ülkemizin birliğinin⁴ güçlendirilmesine yöneliktir. Bütün cumhuriyetlerimiz ile özerk bölgelerimizin federasyon çerçevesi içinde kendi hakları vardır. Aslında bu, hiç de yeni bir şey değil. Daha savaş başlamadan biz, ulusal sorunumuzu gündeme getirmiş, her ulusun kendi geleceği ve gelişim sürecine karar verme hakkı olduğunu vurgulamıştık. Tartışmalı olanlar dahil tüm sorunlar, anlaşma ve görüşlerde uyum sağlanarak, günümüzde artık çözüme kavuşturulmuştur. Bu yol kimi zaman çok zaman alıyor ancak esas olan şey, sorunların dürüst ve demokratik bir tutumla halledilmiş olmasıdır.

Reston — Başkan Carter ile buluştuğunuzda gerçekten dinine bağlı bir insanla karşılaşacaksınız. Din yaşamınızda önemli bir rol oynadı mı hiç?

Batı ülkelerinde, biliyorsunuz, komünizmin ölüm sorununa bir cevap getirip getirmediği her zaman en önemli sorunlardan biri olmuştur. Bu ölüm sorununu, nedense bir türlü halledemiyoruz.

Tito — Savaş sırasında ve daha sonraki yıllarda, hiç bir zaman, dinin ortadan yok edilmesi gerektiğini düşünmedik. Biz gerçekçiyiz. Bir sürü dindar insan olduğunu biliyorduk ve her zaman bu insanların ülkemizin özgürlüğü ve gelişmesi için bizimle birlikte düşüşmesi gerektiği olgusundan hareket ettik. Ben, örneğin, genel kurmayda savaş sırasında bir rahip bulundurdum. Adı Vlada Zecevic idi. Ve genel kurmay dindar insanların yaşadığı bir bölgeye geldiğinde, bu rahip Ortodoks kiliselerde dinşel ayinler yapar, çocukları vaftiz ederdi. Aynı şey bazı Katolik rahipleri için de geçerliydi. Bunların pek çoğu savaşta öldü. Dindar olup da bize duyulan güvenin güçlenmesine ve mücadelemize katkıda bulunanların, duygularını özgürce dile getirmelerine olanak tanıdık.

Reston — Ama siz, şahsen, dinsiz misiniz?

Tito — Ben şahsen hiçbir dine inanmıyorum. Ancak, bir kimse kiliseye gidip dua ediyorsa, buna da bir itirazım yoktur.

Dış ülkelerde bizim kiliseye, dine karşı olduğumuz, inananları tutukladığımızı dair çeşitli öyküler anlatıldı

durdu. Bazı kişileri tutukladığımız doğrudur, ama bunlar yalnızca işgalcilerle işbirliği yapanlardı. Bir Ustaş⁵ olan Zagrepli piskopos Stepinac bunlardan biriydi. Stepinac savaş sırasında, Hırvatistan'daki Ortodoksları Katolikliğe döndürdü; Almanlarla ve Ustaşilerle de işbirliği yaptı. Bize ve halkımıza karşı açıktan açığa düşmanlık etti. Onu tutuklamak zorunda kaldık ve 15 yıl hapse mahkûm ettik. Daha sonra, hapisten salıverildi ve doğduğu kente gönderildi. Bu kentte içinde dua edebileceği bir kilise de vardı. Stepinac burada kan kanserinden öldü.

Sanırım, Papa'nın beni kabul ettiğini biliyorsunuzdur. Aslında, savaş sırasında, o zamanki Papa beni Katolik Kilisesinden aforoz etmişti. Şimdiki Papa VI. Paul beni davet etti, ben de ziyaretine gittim. Bu ziyarette Papa'ya büyük bir aziz heykeli hediye ettim. Papa hediyeyi alırken, bana, şunları söyledi: «Bir komünist olmanla rağmen, sizden böyle bir hediye alacağım için çok memnun oldum.»

Reston — Fazla ciddi sorular sordum. Aslında herkesin merak ettiği şey ne biliyor musunuz? İlerlemiş yaşıma rağmen, bu ölçüde dinç ve zinde olmanızın sırrı ya da gizemi nedir? İki önemli niteliğinizi olayların gülünç yanlarını bulup çıkarmanızı ve sağlamlık bir tarih anlayışına sahip olduğunuzu görüyorum. Fakat, bunun ötesinde, bir insan bütün bu sorumlulukların üstesinden gelip de sizin bugün olduğunuz gibi nasıl sağlıklı kalabilir?

Tito — Evet. Burada önemli olan, sanırım, sürekli birtakım etkinliklerin içinde olmak ve insanın, her zaman, daha iyi ve daha mutlu bir dünyanın yaratılmasına katkıda bulunmak için çalışmak gereğine içtenlikle inanmasıdır. Böylesi bir dünya, sürekli değişme eğilimleri içinde olanların sayısı arttıkça gerçekleştirilebilir; üstelik bu çaba, çalışanlar için de yararlıdır. Biliyorsunuz, bu kişisel bir sorundur. Ben her zaman spora ilgi duymuşumdur ve çok etkin bir sporcuym. Spordaki çalışmalarımı ilişkin çok tatlı anılarım var. Örneğin, Avusturya-Macaristan ordusunun bir askerî iken eskrim yarışmalarında ikincilik ödülü kazanmıştım. Bütün bu çalışmalar fizik sağlığım için yararlıydı. Bugün bile, spora eskisi kadar çok meraklıyım. Açık havada en çok ava çıkmayı severim.

Sanırım, en önemli şey bu: ben hayatımın her döneminde karamsar değil de iyimser bir insan olmuşumdur. En can alıcı saatlerde bile kötümser olmadım.

Reston — Bir meslekdaşım sizin «Yaşlanmaya vaktim yok.» dediğinizi nakletti. Bu doğru mu?

Tito — Şey, bunda doğru bir yan var. Bana öyle geliyor ki, insan ne ölçüde etkin olursa, kendisini o kadar iyi hissediyo.

Reston — Bu soruyu sorduğum için özür dilemek istiyorum. Sayın Başkan, eğer bunu kayıttan çıkarmak isterseniz, tamamiyle unutulabiliriz de. Amerika'ya gittiğinizde, daha ilk ağızda «Kariniz nerede?» diye soracaklardır. Batı'da bu konuda pek çok söylenti, rivayet dolaşıyor. Öyle sanıyorum ki, bu konuyu açıklığa kavuşturmak istersiniz, ABD'ye gittiğinizde size yönelik büyük bir şamata ile karşılaşmaktansa, bu işi gönüllü bir biçimde yapmak daha kolay olur.

Tito — Bu meselenin dünyanın dört bir yanında konuşulmasına biraz şaşırdım, doğrusu. Bunun hiç

doğru olmadığını söylemem gerek. O benim karımdır ve karım olarak kalacaktır. Belgrad'daki evinde oturuyor, ABD seyahati için hazırlanmam gerektiğine göre, ben de yarın Belgrad'a gidiyorum.

ABD'ye yalnız gideceğim. O artık benimle birlikte seyahate çıkmıyor ve bütün mesele de bundan ibaret. Yurt dışında bu konu ile ilgilenilmesine üzgünüm. Zaman zaman görüş farklılıklarının ortaya çıkmadığı bir evlilik var mıdır? Ben pek çok konu ile meşgul olduğum, iç ve dış politika sorunları ile had safhada ilgilenmek zorunda olduğum için, herhangi bir anlaşmazlık beni etkiliyor ve sorunlara gerektiği ölçüde kafa yoramıyorum. Bu mesele böyle ele alınmalıdır, başka bir yönü, siyasetle ilgili hiçbir yanı yoktur.

Reston — Sizin de gördüğünüz gibi, Amerika büyük değişimler geçiriyor. Yaşamım boyunca, ABD'de, insan yaşamındaki tüm ilişkilerin, yani karı ile koca, ebeveyn ile çocuklar, devlet ile yurttaş, işletmeciler ile işçi, papaz ile cemaati, öğretmen ile öğrenci arasındaki ilişkilerin, böylesine didiklendiği, ciddi bir biçimde incelendiği bir başka dönem görmedim. Bu nedenle, halk, değiştiğini gördüğünüz Amerika hakkında ne düşündüğünüzü bilmek isteyecektir. Amerika'yı bozulup yeni baştan inşa edilmeyen kapitalist bir ülke olarak mı, yoksa devrimci bir ülke olarak mı görüyorsunuz?

Tito — Açık söyleyeyim, ben Amerika'da yaşamak istemezdim. Doğru, Amerika'da demokrasi var, hatta bazı alanlarda gereğinden fazla demokrasi var, bazı alanlarda ise hiç yok. Devlet başkanı olarak ne zaman Amerika'yı ziyaret ettiysem, kaldığım yerde, hain ve faşistlerin işbirlikçisi olarak ülkemizden kaçmış, bir avuç Ustaşî ve Çetnik toplanırdı. Bu insanlar Amerika'da canlarının istediğini yapmakta özgürler. Beni bütün gün sabahtan akşama kadar rahatsız ederler, en yakası açılmadık küfürleri savururlardı. Bu hareketlerde yalnızca Yugoslav faşistleri değil, öteki Doğu Avrupa ülkelerinden gelme göçmenler de katılırdı.

[Metnin bundan sonraki bölümü, **The New York Times** tarafından röportaj sırasında kaydedilmişti. Ancak bu kısım, Başkanlık bürosunca yayınlanan resmi metinde yer almamıştır.]

[Kendi payıma ABD'ye birkaç kez gittim. Bu ziyaretlerimde, küçük gruplar halinde birtakım göçmenler gösteriler yapıyor, pencereimin altında «Katil Tito!» diye bağırıp duruyorlardı. Küçük gruplardı bunlar ama durmadan değişiyorlardı. Saat başına 1 dolar olmak üzere, altı saat için 6 dolar ücret alıyorlardı. Bana söylendiğine göre, bunlar yalnızca Yugoslav değil, Macarlar falandı. Bütün bunlar, ben Waldrow-Astoria'da kaldığım sırada 5. caddede oluyordu. Bence bir devlet başkanına böyle bir şey yapılması hiç doğru değil. ABD'deki bu bireysel terörizmi de hiç sevmiyorum. Bizim oradaki en yüksek düzeydeki temsilcimize karşı eylem yapıyorlar — buna izin verilmemelidir. Böyle şeylere hiç bir zaman izin verilmemelidir.]

Bence bu tür eylemler, ne kadar demokratik olursa olsun, hiç bir ülkede olmamalıdır. Amerika'da bireysel terörizm çok yaygın. Teröristler Amerika'da insanlarımızı öldürüyorlar. Bunu Federal Almanya, Fransa ve başka yerlerde de yapıyorlar; bu ülkelerin iyi ilişkiler

sürdürdüğünü bir devletin en yüksek temsilcisini tehdit ediyorlar. Bu iyi bir şey değil, yalnızca zarar veriyor.

Reston — Bizi kaygılandıran Orta Doğu ve Afrika Boynuzu hakkında hiç bir şey söylemediniz. Bu sorunu nasıl yorumluyorsunuz?

Tito — Bu konuda, Eritre ile Etiyopya, Somali ile Etiyopya arasındaki çatışmaların yarattığı Afrika Boynuzu sorunuyla uzun bir süredir ilgili olduğumuzu söyleyebilirim, ancak, Etiyopya'nın yüksek düzeydeki siyasal delegelerini kabul ettim. Bu delegelere, BM kararlarının ruhuna uygun olarak, Eritre'ye özerklik, yani federe devlet statüsü, vermelerini öğütledim. Bunun yanı sıra, Etiyopya'nın denizle bağlantısının kesilmesine izin verilmemelidir. Bu sorunu, ülkemizi ziyaret ettiği zaman Somali Devlet Başkanı Siad Barre ile de tartıştım.

Geçenlerde Başkan Carter'dan bizim bu bölgede arabuluculuk yapmamızı isteyen bir mesaj aldım. Ancak, ben arabuluculuk yapmak istemiyorum. Başkan Carter'a, daha önce neler yaptysam, aynı çabayı sürdürerek, çatışmayı bir çözüme ulaştırmak için elimden geleni esirgemeyeceğimi belirten bir cevap verdim.

Yine geçenlerde, Başkan Carter'ın elçisi Mr. David Aron Etiyopya'yı ziyaret etti. [Aron, Carter'ın Ulusal Güvenlik Konseyi'nin üyesidir.] Etiyopya elçimize Mengistu ile iyi ilişkileri dolayısıyla, kendisine yardımcı olması için başvurmuş.

Aron, bu görüşmelerde, ABD'nin Somali'ye silâh göndermeyeceğini de söylemiş. Somali'nin Etiyopya topraklarına saldırdığı apaçık ortadadır. Eğer büyük devletler bu bölgede, Etiyopya'ya baskı yapıp Somali'nin girdiği serüveni daha da ileri götürmesine olanak verselerdi, çok tehlikeli olurdu. Böyle bir tutum, pekâlâ Afrika'da zincirleme tepkiler yaratabileceği için, önceden kestirilemeyecek sonuçlar da doğurabilirdi. Bütün sınırları vakti zamanında sömürgeci devletler saptadığı için, Afrika'da komşusuyla bir toprak ihtilâfı olmayan hemen hiç bir ülke yoktur. Bu nedenle, Afrika halkları Somali'nin bu savaşta başarılarının, kıta'da zor kullanarak toprak kazanmak için yol olmasından korkuyorlar.

ABD'yi ziyaretimden sonra, dışişleri bakanımız Somali ve Etiyopya'yı ziyaret edecek. Böylece, mümkün olan en kısa sürede sorunu çözüme ulaştıracak bir hal yolu bulabileceğiz. Başkan [Siad] Barre soruna kalıcı bir çözüm bulunmasını istiyorsa, askeri birliklerini geri çekmelidir. Eğer Etiyopya kuvvetlerinin sınırı ulaşmasını beklerse, bu birlikler sınırı geçiverirler. Etiyopya yetkililerinin böyle bir şey yapmayacaklarını iddia etmeleri birşey farketmez. Böyle bir konuda kim güvence verebilir; sürprizler her zaman olanağıdır. Bu nedenle, Etiyopya ile Somali bir an önce yuvarlak masaya oturmalı ve sorunu görüşmelidir.

Bu konudan Başkan Carter'a da söz etmek istiyorum. Yapmayı düşündüklerimizi ona anlatacağım; ABD'nin bu soruna ilişkin olarak yapabilecekleri konusunda da neler düşündüğümüzü belirteceğim.

Reston — Ya Orta Doğu?

Tito — Orta Doğu'daki durum daha da karmaşık. Bu bölgede işler tam bir çıkmaza girdi. Başkan Sedat,

Birikim 60/10

planında başarılı olamadı. Şimdi gördüğüm kadarıyla, Sedat İsrail'i ziyaret etmekle hiç bir şey gerçekleştiremedi. Düşlerle oyalandı. Yaptığı iş büyük cesaretti, bu doğrudur. Ancak, böylesi bir işe girildiğinde, başarıya ulaşmak için zorunlu unsurlarla gerçekçi yolların var olup olmadığını değerlendirmemek olmaz. Sedat'ın hiçbir Arap ülkesine danışmadan girdiği bu çylemin doğru olduğunu sanmıyorum. Bu tutum yanlıştır, çünkü Suriye, Ürdün ve FKÖ de İsrail'e karşı savaştı; halbuki Sedat hiçbirine bilgi vermedi. Dost olmamıza rağmen, bana bile haber vermedi. Eğer haber verseydi, İsrail'e gitmemesini, bu yolla başarılı olamayacağını söyledim.

Reston — ABD-Yugoslav nükleer santral konusundaki anlaşmazlığı başarılı bir biçimde çözümlememizden hoşnut musunuz?

Tito — Bu sorunun hallolmasından hoşnudum. Şimdi Amerika'ya gittiğimde öteki sorunları tartışma fırsatı bulacağız.

Reston — Belgrad İnsan Hakları Konferansı [Avrupa'da güvenlik ve işbirliği toplantısı] konusunda düş kırıklığına uğradınız mı?

Tito — Bu konuda çok kaygılıyım. Belgrad'daki toplantı başarısızlıkla sonuçlansaydı çok tehlikeli olurdu. Toplantı devam ediyor ve sona erdiğinde daha sağlam bir sonuca ulaşılacağını umuyoruz. Böyle olmakla birlikte, özellikle insan haklarına ilişkin sorunların süruncemede kalmasına çok üzülüyorum. Bu konuyu Başkan Carter ile görüşmek niyetindeyim. Meselenin, üzerinde ya anlaşılır ya da anlaşılmaz, gibi kesinkes bir biçimde ortaya konulmasından hiç hoşlanmıyorum.

Her ülke bunu, insan hakları terimleriyle, şu ya da bu biçimde, az ya da çok kınmalıdır. Bu, Amerika ve kuşkusuz Sovyetler Birliği için de geçerlidir. Sovyetler Birliği'nde daha ılımlı bir biçim kazanmış olsa da, bir sistem geliştirilmişti. Şimdi insanlar bu ülkede eleştiriler dile getirebiliyor, daha özgürce konuşabiliyorlar, vb. Yine de, Sovyetler Birliği'nin böyle bir toplantıda, gereklerini yerine getiremeyeceği bir metne imzasını atmasını beklemek gerçekçi olmaz. Sovyet-

ler Birliği büyük bir ülkedir ve bütün süreçler aynı anda değil, ancak zamanla gelişebilir.

Bu nedenle, biz, anlaşmanın sağlanmasını, konferansa katılan bütün ülkelerin bu meseleyi kendi takdir hakkına sahip olmasını, yani halklara ve insan haklarına olabildiğince az baskı yapılmasını istiyoruz. Ancak insan hakları, özünün ne olduğuna ilişkin olarak, çok derin bir çözümleme ve kesin tanım gerektiren, çok geniş bir kavramdır. İnsanın kişisel haklarını hangi noktaya kadar talep edebileceğini saptamak zorunludur. Bir kişinin bir mektup yazarak, devletin kendisini haklarından yoksun bıraktığını iddia ettiği ve bu iddianın anında bir veri olarak kabul edilmesini istediği sık sık görülen bir olay. Durum böyle olunca, herşey kafa karıştırıcı görünüyor. Mesele bu kadar basit değil. Helsinki kararları bu ölçüde basite indirgenemez.

Örneğin, Helsinki ilkelerini uygulayarak, dışarıdan hiçbir müdahale olmaksızın, İtalya ile aramızdaki sınır anlaşmazlığımızı çözdük.

Müdahale olmak şöyle dursun, İtalyanlar ve biz, tam bir basiretle çalıştık; bir anlaşmaya vardık ve bunun mükemmel bir şey olduğu kanıtlandı. Şimdi İtalya ile ilişkilerimiz mükemmel. Ve bu da Helsinki'nin bir sonucudur. Federal Almanya ve Sovyetler Birliği ile ilişkiler ve başka birtakım konularda da, belli bir ilerleme kaydedildi. Bu nedenle, Helsinki bazı alanlarda iyi sonuçlar vermiştir. Bu konferansın şimdiye kadar gerçekleştirdiklerini, yalnızca insan haklarını vurgulayarak küçümsemek doğru olmaz; çünkü böyle bir yaklaşımla hiçbir yere varılamaz. Kanımca, hem Amerikalılar hem Sovyetler bu konuda daha esnek davranmalıdır. Ben bu konuda Carter ve Brejnev ile mesajlar teati ettim. İşe dötante'in sürekliliğini sağlamanın hayli önemli olduğu kabul edilerek başlanmalı ve Belgrad'daki toplantıda üzerinde anlaşmaya varılmış bir metin hazırlanmalıdır. Çünkü, bu yalnızca Avrupa'daki barış ve işbirliğini değil, çok daha geniş bir alanı ilgilendiriyor.

Reston — Açık yürekliliğiniz ve anlayışınız için size teşekkür eder, ABD'ye yapacağınız yolculuğun neş'eli ve rahat geçmesini dilerim.

¹ Yugoslavya 18 Nisan 1941 tarihinde Alman orduları tarafından işgal edilmişti. Bu işgal, Hırvatistan, Karadağ gibi birtakım devletlere parçalanmış Yugoslavya'da milliyetçilik hareketlerini körüklemiştir. Bu hareketlerin en önemlileri, Mihailovich'in önderliğindeki *Çetnikler* ile Tito'nun önderliğindeki *Partizanlar*dır. Savaşta halkın onda birini yitiren, yakılıp yıkılan Yugoslavya güçlü Alman tümenlerine karşı yiğitçe direndi. Tito ve Partizanlar, Kızılordu'nun da yardımıyla, 20 Ekim 1944'te Belgrad'ı, Mayıs 1945'te ise Trieste ile Gagreb'i geri aldılar. Yugoslav devletini daha savaş yıllarında yeniden kuran partizanlar, zamanla yönetimdeki yerlerini güçlendirmişlerdir.

² Tito gençlik yıllarında iki kez Rusya'ya gitmiştir. Bunlardan birincisinde, Tito, Birinci Dünya Savaşı sırasında esir düşerek (1915), 1923'e dek kalmıştır. İkinci gidişi ise 1934 yılında gerçekleşmiştir.

³ Tüm - halkın savunmasını başlıca şu ilkeler oluşturuyor: hiçbir askerî ittifaka dahil olmamak, tüm askerî güçlerin ülke topraklarında üslenendirilmesi, «hat savunması» değil tüm ülkenin savunmasının esas ilke alınması, böylece saldırının caydırılmasının amaçlanması, eğer bu caydırma gerçekleştirilemezse, cinsiyet, yaş ve mesleğe bakılmaksızın her yurttaşın katılacağı bir direnişin oluşturulması.

⁴ Yugoslav halkını oluşturan etnik grupların genel nüfus içindeki oranları şöyle: Sırp (40), Hırvatlar (23), Slovenler (8.6), Makedonyahılar (5.6), Bosna Müslümanları (5), Arnavutlar (5), Karadağ Sırp (2), Macarlar (2) ve Türkler (1).

Yugoslavya'nın resmî dili Sırp - Hırvat dilidir. ⁵ Ustaşî: Sırpça Hırvatça karışımı olan bu sözcük, 1930 yılında kurulan milliyetçi, gizli bir Hırvat cemiyetinin adıdır.